

ad Verbum

WWW.ADVERBUM.LV

2008. gada 30. maijs. Nr. 6.

Ir jāatrod veids, kā to pateikt latviski

Ja Atis Kronvalds būtu filozofijā mazlīet vairāk izpētīts, iespējams, viņam būtu radies vairāk jautājumu un latviešu valodā būtu ieviesti un iegājušies vārdi, kas citās valodās ir radušies, domājot par abstraktām un varbūt tikai nedaudziem cilvēkiem interesantām lietām

Marika VIDIŅA

Apģāds latviešu – tulkojusi Laura Hansone – un latīņu valodā ir izdevis vienu no visvairāk lasītajiem kristiešu tekstiem – Svētā Augustīna ļoti personīgo pieredzes tapšanas un prāta veidošanās aprakstu Savā pateicībā tiem, kas strādājuši pie šīs grāmatas, kardināls Jānis Pujats apliecināja, ka Augustīna darba iznākšana latviešu valodā ir liels notikums latviešu tautai.

Par apģāda izdevējdarbības mērķiem un iecerēm stāsta Arnis Rītups, jautā tulkojumu un valodu apmācības centra *Ad Verbum* vadītāja Marika Vidiņa.

Marika Vidiņa: – Ad fontes sērijā jūs laižat klajā lielākoties bilingvālu izdevumus. Kāpēc?

Arnis Rītups: – Domāju, ka atgriezties pie avotiem tieši to nozīmē – lasīt tajā valodā, kurā teksts sarakstīts. Tikai pēc tam var runāt par tādām atvasinātām lietām kā tulkojumi, skaidrojumi, populāri izklāsti. Avoti jālasa valodā, kādā tie sarakstīti, ja ar tiem grib saskarties tieši, nevis dažādu skaidrotāju un tulkotāju neizbēgami ierobežotās izpratnes gaismā. Šīs grāmatas paredzētas mazam lasītāju lokam, kas, mēs ceram, arī ar šo grāmatu palīdzību dažu gadu desmitu laikā varētu paplašināties. Gribētos, lai vairāk cilvēku Latvijā gribētu un varētu lasīt latīņu un grieķu valodā. Gribētos. Kad mēs izdevām Platona dialogu *Teaitēts*, daudz šī filozofa darbu tulkojās Ābrams Feldhūns atsūtīja cieņas un apbrīnas apliecinājumus grāmatas veidotājiem, savukārt citi norādīja, ka puse no tās esot vienkārši papīra tērēšana, jo tur teksts grieķu valodā. Es ļoti gribētu, lai pēc piecdesmit gadiem būtu mazlīet vairāk tādu cilvēku, kas šos tekstus var lasīt, un mazlīet mazāk tādu, kas to uzskata par papīra tērēšanu.

– Kā radās doma par Ad fontes?

– 1998. gada beigās tika nodibināts klasisko un oriģinālo pētījumu centrs *Ad fontes*, lai paplašinātu to vienu vīrtuvi, kurā līdz tam bijām risinājuši, manuprāt, piesātinātā sarunas par vairākiem Platona dialogiem un dažiem citiem tekstiem. Sākām domāt, ka varētu paplašināties un iesaistīt vēl kādus cilvēkus, kurus interesē senie teksti. Izrādījās, ka Latvijā tāds pulciņš ir salasāms. Kādu laiciņu mēs tikāmies reizi mēnesī un vasarā rīkojām nedēļu garus kāda mūs interesējoša teksta lasījumus. Un paralēli daļa no centrā iesaistītajiem cilvēkiem sāka tulkot tekstus, ar kuriem šķita interesanti strādāt un kurus pašiem gribējās tulkot. Tāda tieša sakara starp izdevniecību un centru nav. Nosaukums *Ad fontes* (*Pie avotiem*), kas bija populārs sauklis renesanses un reformācijas laikā, šķita pats piemērotākais gan toreiz, kad dibinājām pētījumu centru, gan tagad, kad izlaižam šādu grāmatu sēriju. Viena no pazīmēm, kas raksturo tekstus, kurus mēs tiecāmies izdot, ir tā, ka tie iztērējuši laiku pārbaudi. Tie ir teksti, ko lasījuši visdažādākie cilvēki visdažādākajās situācijās, un tajos ir pietiekami daudz kā tāda, kas nav atkarīgs no to tapšanas apstākļiem. Tajos ir pietiekami daudz kā tāda, kas vienmēr būs noderīgs domājošiem cilvēkiem, cilvēkiem, kurus vispār kaut kas interesē.

– Kā izdomājis grāmatas atnāk pie jums?

– Līdz šim tas noticis dažādi. Vienmēr ir bijušas sākotnējās iestrādes. Kāds ar šo tekstu jau kādu laiciņu ir strādājis. Platona *Teaitēta* gadījumā tie ir kādi astoņi gadi, Augustīna gadījumā tie ir kādi desmit gadi, Epikūra gadījumā tie ir kādi trīspadsmit gadi – visur bijušas sākotnējās iestrādes. Citādi notika ar *Hipokrātsiem rakstiem*. Tulkojotājam bija interese par šo tekstu, mums bija interese to publicēt. Vēl citādi tas ir ar dažiem tekstiem, kurus mēs gatavojamies šogad izdot, teiksim, ar Dekartu. Man Dekarta *Meditācijas par pirmo filozofiju* šķiet ļoti interesants teksts, un es ilgāku laiku esmu pie šī teksta sēdējis un domājis, kā tam ļaut ierunāties latviešu valodā. Nav mums tāda nodoma: izdot pēc kādām ārējām pazīmēm par klasiskiem uzskatītiem tekstus. Tomēr kaut kā iznāk, ka interese parasti bijusi noturīgāka par tiem tekstiem, kuriem, izrādās, ir piekabināti visādi apzīmējumi – pats nozīmīgākais, pats ietekmīgākais vai tamlīdzīgs. Jauda mums ir visai neliela, jo darbam pie šīm grāmatām mēs izvirzām tik augstas prasības, ka Latvijā ir maz cilvēku, kas spēj tādā līmenī strādāt. Līdz ar to mēs nevaram pļesities plašumā. Mums jāiet mazliet soliņiem un dziļumā.

– Apģāda mājaslapā otra sadaļa ir literatūras klasika, bet tajā ir tikai viena grāmata. Kāpēc?

– Citas vēl neesam paspējuši sagatavot, bet ir dažas ieceres. *Maskava-Gailīši* ir iztulkots tādej, ka gan es, gan Uldis Trons ļoti milam šo grāmatu. Tas, ka tā ir klasika, tika piedomāts pēc tam. Es ceru, ka lielākā daļa no tulkojumiem, kurus mēs publicējam, ir tiešākā vai netiešākā veidā saistīti ar tulkojumu un izdevēju mīlestību pret tekstiem un interesi par tiem. Diemžēl katrā no modernajām valodām es varu iedomāties vienu, divus vai lielākus trīs tulkojājus, kas prot rakstīt latviski un ir pietiekami uzmanīgi pret oriģināltekstu, lai nepieļautu brutālas paviršības, ar kādām bieži nākas sastapties. Tādu tulkojumu ir ļoti maz, bet, ja nu vienu lietu gribētos saglabāt mūsu izdotajās grāmatās, tad tā ir laba latviešu valoda. Grāmatām, kuras mēs izdodam, ir jābūt labā latviešu valodā. Bet labu tulkojumu, vismaz cik es zinu, ir maz. Katrs pajoliņš, kurš pamācījis angļu valodu, iedomājas, ka viņš var tulkot latviski. Tas, protams, tā nav. To visvieglāk ir pamanīt, ja ir darišana ar kādu sarežģītāku tekstu, kas paredz arī kādu spēju iedziļināties vēsturē un valodas vēsturē.

Foto: Kaspars ROLSTENS

Arnis Rītups: „Es tomēr drīzāk mēģinu valodu vilkt tuvāk tekstam nekā tekstu vilkt tuvāk valodai. Tas satur zināmus riskus, un es esmu gatavs tos uzņemties”

– Kā tev šķiet, kāpēc ar tulkošanu latviešu valodā ir tādas problēmas?

– Manā skatījumā valoda nav kaut kas liels un viengabalains. Ir vairāki valodas slāņi, un daži no latviešu valodas slāņiem ir apmēram tāda stāvoklī, kādā tie bija franču valodā varbūt 17. gadsimta pašā sākumā un vācu valodā – 18. gadsimta pašās beigās. Proti, filozofiskās leksikas slānis, cik es spēju to apjaust, lasot latviešu tulkojumus, ir pilnīgs bērns autiņos. Ja Atis Kronvalds būtu filozofijā mazlīet vairāk izpētīts, iespējams, ka viņam būtu radies daudz vairāk jautājumu un latviešu valodā būtu ieviesti un iegājušies daudz vairāk vārdus, kas citās valodās ir radušies, domājot par abstraktām un varbūt tikai nedaudziem cilvēkiem interesantām lietām. Man šķiet, ka mūsu filozofiskās leksikas slāni būtu vajadzīgs kāds mūsdienu Atis Kronvalds. Bet es viņus neredzu. Kur viņi ir? Ja mums filozofijā būtu kāds latviešu valodas ģenjijs, kaut kas līdzīgs Uldim Bērziņam dzejas valodā, tad mums būtu, par ko domāt, ar ko darboties. Bet tā diemžēl nav.

– Kā tev šķiet ar Dekarta tulkošanu?

– Nodarbojoties ar Dekartu, esmu atļāvies diezgan radikālu pieeju. Es mēģinu tikt vaļā no it kā pašsaprotamiem, visiem ļoti zināmiem svešvārdiem. Proti, man nešķiet interesanti un jēdzīgi latīņu vārdu *realitas* latviski tulkot kā “realitāte”. Pirmkārt, šī vārda saturam latviešu valodā nav nekāda sakara ar to, ko tas nozīmē Dekarta tekstā, vai arī šis sakars ir pārāk attāls. Vai, piemēram, sastopoties ar vārdu *substantia*, es to nevaru latviski tulkot kā “substance”, jo tas nepalīdz saprast, ko tas nozīmē, kas tas ir par zvēru. Es ar Dekarta tekstu esmu mēģinājis darīt apmēram to, ko 17. gadsimta beigās darīja nīderlandiešu tulki, konkrēti – Glāzemakers (*J. H. Glazemaker*). Viņš mēģināja uzaustīt iespēju latīņu šolastikā vairākos gadījumos izkoptus sarežģītus abstraktus jēdzienus atveidot nīderlandiešu valodā. Un daži no viņa ieviestajiem jaunvārdiem iegāja nīderlandiešu valodā un kļuva par ikdienas valodas vārdiem, piemēram, radās vārds *voorwerp* – “priekšmets”, pie kā latviešu valoda nonāca 19. gadsimta nogalē. Dekarta gadījumā esmu mēģinājis iespēju robežās visus vārdus latviskot, riskējot un rēķinoties ar papildu neskaidribo rašanos. Es pieļauju, ka acis aizķersies pret dažiem no šiem vārdiem, neslīdēs tiem pāri kā pašsaprotamām lietām, lai gan tekstam, vismaz pēc Dekarta ieceres, būtu jābūt pilnīgi caurspīdīgi skaidram – taču skaidram nevis jebkādam, bet uzmanīgam lasītājam.

Avota sērijā, ko savulaik izdeva *Zvaigzne*, tulkojums gan no franču, gan no angļu valodas ļoti bieži ir pilns ar visādiem latinismiem. Tam ir savs attaisnojums, ja tulko no angļu valodas, kurā latinismi arī ir ieauguši un iegājušies svešķermeni un kā tādi tie paliek arī latviešu tulkojumā. Bet, tulkojot Dekartu no latīņu valodas, ar to, manuprāt, nevar attaisnoties. Ir jāatrod kāds veids, kā to pateikt latviski. Lai gan tas milzīgais jēdzienisko sakņu sazarojums, kas ir Dekarta lietotās terminoloģijas pamatā, latviešu valodā, protams, nav pieejams. Tas nozīmē, ka starp viltus skaidrību un papildu grūtībām šī teksta saprašanā es izvēlos otro ceļu. Tas ir riskanti, bet tā daži latvieši jau ir darījuši. Arī es mēģinu atrast vārdus. Nu, piemēram, *substantia*, ko visās valodās parasti izsaka ar vārdu “substance”, es viscaur esmu tulkojis ar vārdu “patstāvība”. Neesmu redzējis, ka līdz

šim to tā kāds latviešu valodā būtu tulkojis. Man bija jāizvēlas starp “patstāvību” un “patstāvību”. Citos latīņu tekstos es vistīkamāk paliktu pie “patstāvības”, bet Dekarta tekstos sastopamā jēdziena izteikšanai vispiemērotākais vārds šķita “patstāvība”. Protams, šie vārdi darbojas tikai attiecīgos kontekstos un teikumos, es savas pieejas ilustrācijai varbūt neesmu izvēlējies labākos piemērus. Gadījumos, kad svešvārds latviešu valodā nozīmē jau gandrīz, gandrīz to pašu, par ko runā Dekarts, es esmu atstājis latinismus (piemēram, “kvadrāts”) un arī viņa lietotos grieķismus, piemēram, jēdzienam “ideja”. Tur, kur latīņu tekstā lietoti grieķu cilmes vārdi, es lielākoties esmu atstājis tos kā svešķermenis arī latviešu valodā. Tā ir tāda balansēšana, es neesmu drošs, vai rīkojos pareizi. Mani pašu ļoti interesē, vai kādam tas būs saprotams. Līdz šim manu tulkojumu ir izlasījuši divi cilvēki – vispirms Ināra Ķemere, tad Uldis Trons, un viņi nav aizķērušies pret vārdiem. Un tas dod cerību, ka mans tulkojums vispār ir lasāms. Bet vai tas būs lasāms Latvijās filozofu ģildē, to es nezinu. Ceru, ka teksts nav pilnīgi nelasāms, jo Dekarta raksta kristālskaidri.

– Kas uzņemas tavus tulkojumus rediģēt?

– Ināra Ķemere rediģēja manu tulkojumu, salīdzinot to ar oriģinālu, un viņa ievēroja vairākus pārpratumus. Trons pamanīja vairākas stilistiskas neveiklības. Dažas es atstāju, jo, lai teikumu padarītu stilistiski veiklāku, man būtu jāatkāpjas no tā, kā es saprotu oriģinālu. Bet daudzviet es viņam piekritu. No viņiem abiem es esmu daudz mācījies, bet pastāvīgajai tulkojuma dilemmā starp teksta ievilkšanu un iesprostojšanu jau esošajās valodas un literāro konvenciju robežās vai valodas vilkšanu preti tekstam es tomēr drīzāk mēģinu valodu vilkt tuvāk tekstam nekā tekstu vilkt tuvāk valodai. Tas satur zināmus riskus, un es esmu gatavs tos uzņemties. Dažviet, kur tas ir iespējams, es radu jaunvārdus, nu varbūt ne jaunvārdus tiešā nozīmē, bet vārdus, kuriem man nācies piešķirt jaunas nozīmes.

Piemēram, vārdu “piekritība” līdz šim es biju sastapis tikai juridiskā terminoloģijā, turpinot es to esmu ieviesis kā tulkojumu vārdam *accidens*, ko latviski tajās retajās reizēs, kad par to runā, visbiežāk atstāj netulkotu – akcidence. Katrai substancī ar akcidenceces un atribūti. It kā viss skaidrs – ko tur vēl tulkot, ko tur vispār ņemties? Neviena substance nepastāv bez akcidenceces un tikai caur akcidenceces ir zināma. Un dažas no akcidenceces ir šīs substance atribūti. Nu tā varētu Filozofijas fakultātes otrā kursā kādam stāstīt. Un pilnīgā pārliecībā, ka visi visu ir sapratuši, studenti mierīgi peldētu tālāk, jo doma jau neaizķeras pie šādiem vārdiem. Kurpretim tad, kad saka, ka katrai patstāvībai ir savas piekritības un savi piederumi vai, piemēram, runā par Dieva piederumiem, un tad ir tā mazlīet jociņi. Kādi Dieva piederumi? Kā “piederumi” es tulkoju *attributa*. Vienvārdsakot, tur, kur es esmu aizķēries un meklējis tulkojuma iespējas, varbūt aizķēries vēl kāds. Šāda uzmanības apstādīnāšana var traucēt, taču no tās var būt arī labums, jo varbūt kādam ienāks prātā kāds labāks vārds, kā pateikt to pašu. Šādi drastiski soļi man ir šķītuši nepieciešami. Un tikai tāpēc, lai izglābtos no absolūti neko neizsakošās latinismu bārštīšanas latviešu valodā. Protams, šādi vārdi ir iedziļinoties tikai tad, ja kāds tos sāktu lietot šādi nozīmē un šajos kontekstos, jo tie nav vārdi, kurus lieto ikdienas valodā, tie nav vārdi, kurus lieto ziņas, normāli rakstnieki tos nelietotu savos sacerējumos. Tie nav arī vārdi, kurus esesjisti un publicisti lietotu savās vispārīgajās pārdomās. Tie ir vārdi, kas pieder ļoti specifiskam domas ceļam, kuru vienmēr ir gājuši ļoti nedaudzi cilvēki, jo tā saucamie metafizikas jautājumi nekad nav nodarbinājuši pārāk lielu skaitu cilvēku. Tā kā šie vārdi var nomirt drīz pēc šī tulkojuma iznākšanas, tiem varbūt nav nekādas nākotnes. Bet varbūt ir.

– Kā tad šos domas ceļus valodnieciski ir gājušas Latvijas teologu un filozofu ģildes?

– Teologiem Latvijā nav nekādas ģildes. Ir pusotra vai divarpus cilvēku, kurus interesē teoloģiski jautājumi un kuri kādreiz par to runā. Nav literāro tradīciju. Neko jau neraksta, tikai savus spriedzi. Tur nav nekādas ģildes. Ir bijis laiks, kad varbūt bija, bet, ja palasa Voldeimāra Maldoņa *Evanģēlisko dogmatiku*, kas ir viens no latviešu teoloģijas mēģinājumiem, tad liekas, ka, pēc autora domām, latviešu teoloģijai būtu jārunā latviski, jo tur latviešu valodā ir piebāzta ar visiem iespējamiem šolastikas svešvārdiem. Teologu ģildes vienkārsi nav, tā ka par to var vismazāk bēdēt. Filozofu ģilde ik pa brīdīm kaut ko sataisa, kaut kas jau iznāk. Latviešu valodā dažu pēdējo gadu laikā ir iznākusi vesela virkne

klasisku darbu tulkojumu. Kā tie sagatavoti, tas ir cits jautājums, bet vispār kaut kas tiek darīts. Kad runā par valodas attīstību, mani tas mazlīet mulsina. Piemēram, man nav īsti skaidrs, kādu iespaidu uz latviešu valodu var atstāt tās valodas problēmas, kuras es esmu centies risināt, domājot par to, kā tulkot Dekartu. Atskatoties vēsturē, jāsecina, ka latviešus nav pārāk daudz interesējis metafizika vai abstrakti jautājumi par cilvēka dabu un pasaules uzbūvi. Un nekas neliecina, ka nākamajos gadu desmitos pēkšņi daudziem cilvēkiem tas viss varētu interesēt.

Tādā virzienā valodai nav sevišķas perspektīvas, ja vien neatradīsies trīs, pieci, desmit, divdesmit cilvēki, kuri par to runās savās virtuvēs, strīdēsies smēķētavās un vispār trīs un berzīs šos jautājumus tīkme, kamēr tie sāks uzšķilt valodā kādas vārdkopas, kuras pēkšņi kļūs pazīstamas un saprotamas. Vai tieši otrādi – sāku mā izrādīsies nesaprotas un nesaprotamas un tādējādi mudinās domu. Tikai tad, ja ir mazas grupiņas cilvēku, kurus tas pa istam aizrauj un interesē, tikai tad tas var notikt. Kāpēc teoloģijā nekādas ģildes nav? Nu kam tas interesē? Kur ir tie cilvēki, kas par to ir gatavi strīdēties un domāt, un sagumt pārdomās – varbūt viņi kaut kur slēpjas? Filozofijā vismaz ir dažas tādas grupiņas. Es esmu ar kritisku aci vērojis *Zvaigznes* sēriju *Avots*, filozofijas klasikas tulkojumus, un mani ir pārsteidzis, cik ļoti vienkāršoti un nekādu interesi neizraisoši ir komentāri un palīgmateriāli, kas šajās grāmatās iekļauti. Un daži tulkojumi ir kā atvairojas, ka ne uz ko viņi neat-sauksoties, jo tāpat tās grāmatas nav pieejamas, ko nu tur. Un līdz ar to daudzviet tā ir tikai tāda pļāpāšana, kas ne uz ko nerosina.

Es varu pieņemt, ka latviešu valodā varētu izdot tikai šo tekstu kailus tulkojumus. Tādējādi varētu pieņemt, ka ir kaut kas noticis, un cerēt, ka kādu tas ieinteresētu. Svētāis Augustīns varētu pastāvēt arī tā. Pašvērtīgs izdevums bez latīņu teksta, bet bibliogrāfijas un visa tā, kas tur piekarināts klāt. Arī tad varbūt atrastos pietiekams skaits interesentu. Bet, redzot Latvijā vērojamo tukšsaino ainu sarežģītu tekstu izdošanā, man šķiet, ka mūsu grāmatas tiecas pildīt vēl kādas funkcijas, ne tikai vienkārši iepazīstināt latvieti ar tulkojumu. Visus tos „piekariņus” – bibliogrāfijas, komentārus un visu citu, ko nu kuro reizi liekam klāt, mēs liekam ar vēlmi un cerību, ka kādam šīs grāmatas varētu būt ne tikai pirmsaizmigšanas lasāmviela sirds pacilāšanai vai apvēršņa paplašināšanai. Kāds varētu šīs grāmatas lasīt, sagumis šēžot pie galda un domājot, lasīt septi reizi, lasīt divpadsmit reizi, vēl padomāt, paskatīties, uz kādām grāmatām vēl ir norādes, un aizrauties. Nu, tāds būs viens, varbūt divi, bet šīs grāmatas vismaz rada tādu iespēju. Turpretim vairsams šādu tekstu izdevumu latviešu valodā nekādu iespēju nedod. Var jau būt, ka pareizāk būtu pieņemt, ka latvieši ir tāda provinciāla nomales tautiņa, kam nekad nekādu grāmatu, ne bibliotēku nav bijis, nedz arī kāds ir ko lasījis, un ir jādzīvo no kaut kādām Rietumu pētniecības at-raugām, jo tas, lūk, ir viss, kas mums pieejams. Varbūt. Tādā gadījumā mēs visu esam darījuši nepareizi. Bet visos tajos „piekariņos” ir ietverta cerība, ka arī Latvijā var visu darīt nopietni. Ja tu strādā ar tekstu vai pēti kaut ko, tad domā nopietni. Ej, parunājies ar tiem, kuri ir šo tekstu lasījuši un domājuši par to, palasi, ko viņi par to rakstījuši.

– Kā tev radās patikšana sagumt pie teksta?

– Es iekritu sladzā, pašam to nezinot. Ar vienu Alekseja Loseva izteiktu teikumu. Kādā viņa tekstā es saskāros ar nostāju: ja tu par kaut ko raksti, tad tev jāizlasa viss, kas par to ir rakstīts pirms tevis. Nav tur ko māžoties un atkārtoties. Un, kad es 90. gadu nogalē strādāju pie Nazianzes Grēgorija *Pieciem teoloģiskām runām*, es tur arī iestrēgu. Es sāku lasīt visu, kas par to bija rakstīts. Bet šī iestrēgšana un šis slazds man izrādījās ļoti laimīgs, pat veiksmīgs, es teiktu. Tas mani noveda arī pie man joprojām ļoti interesanta septītajā gadsimta autora Maksima Apliecinātāja, kas mūkiem, kuri bija viņam uzdevuši dažus jautājumus par Nazianzes Grēgorija tekstu, paskaidroja šī teksta grūtās vietas. Šis skaidrojums mani aizrāva. Es pie tā varbūt nebūtu nonācis, ja man nebūtu tādas neprātīgas domas, ka jāizlasa viss, kas par šo tekstu teikts, pirms es rakstu par to kādu komentāru vai kaut ko citu. Un šī pati neprātīgā iecere izurbties cauri ar kādu tekstu apbūvētajai pasaulei, kas sākumā liekas pilnīgi neiespējami, mani ir aizdzinusi pie ļoti interesantiem citiem tekstiem. Tāpēc es no tā nedomāju atteikties, man tas šķiet pareizi.

Otrs ir veiksmes faktors, jo man samērā agri iznāca saskarties ar labām grāmatām, kas Latvijā nebija pieejamas, par latviešu valodu nemaz nerunājot. Diezgan agri tiku pie grāmatām, no kurām es varēju gūt daudz vielas pārdomām. Tādēļ man ir šķitis, ka ir jārada grāmatas, kurās būtu daudz kas iekšā. Kāda no tām lietām var kādu aizskart vai varbūt kādam citam aizāķēt domu. Vispār šādas grāmatas ir darba rīki. Tas ir darba rīki prāta veidošanai un domas skaidrošanai. Paskatīsimies, ar kādiem darba rīkiem tagad rīkojas, piemēram, mājas ceļot. Tie ir diezgan sarežģīti darba rīki. Man šķiet, ka domas skaidrošana un prāta kopšana prasa vēl daudz sarežģītākus darba rīkus. Tas tomēr ir daudz grūtāk nekā māju uzcelt. Gribētos, lai Latvijā būtu vairāk lēnu lasītāju. Tādu, kas tekstus lasa vērigi un pacietīgi. Tos tekstus, kas ir pelnījuši lēnu un uzmanīgu lasīšanu. ■